

Slovenski jezik
Slovene Linguistic
Studies

8

2011

POSEBNI ODTIS – OFFPRINT

Gašper Beguš

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Relativna kronologija naglasnih pojavov govora Žirovske kotline poljanskega narečja

Govor Žirovske kotline poljanskega narečja izkazuje v svojem naglasnem sistemu mnoge posebnosti s strukturnega in razvojnega vidika. Na podlagi opisa sistema v Stanonik (1977) izluščim naglasne spremembe od splošnoslovenskega stanja do danes, poleg tega pa navajam tudi nekatere nove ugotovitve glede sistema samega, ki pojave natančneje pojasnjujejo. Vse to služi kot pomoč, da v članku določim relativno kronologijo naglasnih pojavov, hkrati pa tudi sopostavim dobljeni model z nekaterimi drugimi izvajanci. Nazadnje časovno zaporedje naglasnih pojavov umestim še v širši kontekst razvoja slovenskega jezika.

The local dialect of the Žiri Basin within the Poljane dialect evinces several peculiarities in its structure and development. On the basis of the system described in Stanonik (1977) the author elucidates the system's word-prosodic changes from the Common Slovene state to the present, as well as presents some new discoveries concerning the system itself, which help to explain the phenomena more precisely. The elaboration mentioned helps to establish a relative chronology of word-prosodic phenomena, the resulting model of which is compared and contrasted with other explanations. Finally, the relative chronology of prosody changes is placed in the larger context of the development of the Slovene language.

0 Izhodišče¹ za raziskovanje naglasnih pojavov govora Žirovske kotline poljanskega narečja je opis tega govora v Stanonik (1977), ki vključuje tudi poglavje o naglasu in kvantiteti. Tu je podan opis naglasnega sistema, ki v nasprotju z do tedaj utrjenim mnenjem dokazuje, da govor Žirovske kotline poljanskega narečja pozna tonemska nasprotja vsaj v dolgih zadnjih in predzadnjih zlogih,² drugod pa pride do nevtralizacije; prav tako avtorica dopusti možnost, da so tonemska nasprotja tudi v kratkem vokalizmu.³ Poleg sinhronega opisa distribucije iktusa in tonemov so podane tudi diahrono razlage naglasnih pojavov od splošnoslovenskega stanja do žirovskega.

---

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil dr. Peter Weiss.

² »V slovenski dialektologiji je bilo doslej utrjeno mnenje, da ima v rovčarski narečni skupini tonemska nasprotja samo horjulski govor; drugod pa da poznajo le jakostni naglas in kvantitetna nasprotja. Toda zadnji terenski zapisi govora v Žirovski kotlini in na njenem obrobju odkrivajo, da pozna v dolgih zlogih tonemska nasprotja vsaj še žirovski govor, če ne tudi ostala poljanščina, kot pričajo primeri ob meji z njo.« (Stanonik 1977: 296)

³ »[V]prašanje na hipotezo, da bi utegnili biti tonemska nasprotja tudi v kratkem vokalizmu, zaenkrat ostaja še odprto.« (Stanonik 1977: 302)

Ti pojavi so povzročili, da je žirovski naglasni sistem tako pester;⁴ ugotoviti, kako je do njih prišlo v časovnem zaporedju, pa bo naloga tega prispevka.

1 Naglasni sistem govora Žirovske kotline in njene okolice

1.1 Metataksa

Govor Žirovske kotline pozna umik naglasa z izvorno končnega kratkega akutiranega zloga na prednaglasno kračino (tip *žena, koza*), polglasnik (tip *məglà*) in skrajšano dolžino (tip *život/širok*), umičnonaglašeni zlog je kratek, razen pri umiku naglasa na *e* in *o*, ki dobita akutski tonem na dolžini.⁵ Poleg tega naglasnega umika pozna govor Žirovske kotline tudi umik naglasa z izvorno odprtega končnega dolgega cirkumfektiranega zloga, umičnonaglašeni zlog je prav tako kratek. Posebnost pa je umik naglasa z izvorno zaprtega končnega dolgega cirkumfektiranega zloga in z izvorno sredinskega dolgega cirkumfektiranega zloga; pri tem je treba poudariti dejstvo, ki je bilo do sedaj morda spregledano, da pride do umika naglasa tudi s predpredzadnjih cirkumfektiranih zlogov. Umičnonaglašeni zlog po tem naglasnem umiku je nosilec iktusa, medtem ko prvotno naglašeni zlog ohrani dolžino, njegov tonem pa je odvisen od položaja v besedi – če je v zadnjem zlogu in, zdi se,⁶ tudi v predpredzadnjem, je cirkumfleks, če pa je v predzadnjem zlogu, je akut. Po redukciji v izglasju se taka opozicija ohrani in tako postane pomensko razločevalna. Umik se zgodi tudi na proklitiko, npr. *'ta pra:u* (Stanonik 1977: 295–299). Za lažjo predstavo premikov, do katerih je prišlo od splošnoslovenskega do žirovskega naglasnega sistema, naj služi spodnja shema s primeri:

$\check{V}\check{V} > 'V\check{V}$	<i>məglà > 'mayla</i> ⁷
<i>e/oV̂ > é:/ó:V</i>	<i>ženà > žé:na</i>
<i>-e/onə̀c > -è:/ò:nc</i>	<i>konə̀c > kà:nc</i>
$V\hat{V} > 'V\hat{V}$	<i>okô > 'aku</i>
$V\hat{V}C > 'V\hat{V}:C$	<i>večêr > 'večiè:r</i>
$V\hat{V}V > 'V\hat{V}:V$	<i>večêra > 'večié:ra</i>
$V\hat{V}VV > 'V\hat{V}:VV$	<i>kupûjemo > 'kapù:ɷjema</i>

⁴ Da je število prozodičnih možnosti v govoru Žirovske kotline veliko, pokaže raziskava v Greenberg (1987: 183), ki postavi formulo za število možnosti v eno- in dvozložnicah $5S - 2$, pri čemer S = število zlogov, pri tri- in večzložnicah pa $(S - 3) + 13$, pri čemer S = število zlogov; tako npr. $'V, \acute{V}:$, $\check{V}$: za enozložnice, $'VV, \acute{V}:V, \check{V}:V, V'V, V\acute{V}:$, $V\check{V}:$, $'V\acute{V}:$, $'V\check{V}:$ za dvo-zložnice itd.

⁵ Izjema so besede na izglasni *-nə̀c*, pri katerih sta umičnonaglašena *e* in *o* cirkumfektirana, o tem natančneje v 2.4.

⁶ Za razlago gl. točko 1.2.

⁷ Pred splošnoslovenskimi oblikami ne pišem *, saj v teh primerih ne gre za rekonstrukcijo, temveč za shematično projekcijo, ki le olajšuje razlago narečnih oblik, pri čemer $\acute{}$ pomeni akut na dolžini, $\hat{}$ akut na kračini, $\check{}$ cirkumfleks, $V-V$ predstavlja zvezo proklitike in enozložnice, (V) zlog, ki po redukciji lahko onemi, $[V]$ zlog, ki ni obvezen; oblike govora Žirovske kotline so podane v novi slovenski nacionalni fonetični transkripciji.

1.2 Metatonija

»[R]azlični tonemi nastopajo le v zadnjem in predpredzadnjem zlogu, drugod pride do nevtralizacije« (Stanonik 1977: 297). V predpredzadnjem zlogu naj bi bil možen le en tonem,⁸ katerega fonetična vrednost naj bi bila po slušnem vtisu bližje akutu, kar bi potrjevalo tudi dejstvo, da če ta tonem po redukciji pride v fonološko relevanten predzadnji ali zadnji zlog, dobi vrednost akuta. To sicer drži le delno, saj govor Žirovske kotline v štirizložnicah z izvorno cirkumfleksnim naglasom na predpredzadnjem zlogu prav tako izkazuje umik naglasa in ponaglasno dolžino, 'kapu:ǰema, or. ed. z 'abl̩ɛ:kam, gl. točko 2.6. Kako je v teh primerih naglašena ponaglasna dolžina, bi bilo treba še izmeriti, vendar sam slišim cirkumfleks,⁹ vsekakor pa dolžino, ki je akustično bolj podobna tisti v 'več̩i:ɛr kot v 'več̩i:ɛra.

[V]ǰVV > [V]ǰ:VV	jáгода > jǰá:ɣada
ǰVV > ǰ:VV	dělamó > dě:lama
ǰVVV > ǰ:VV(V)	jágodica > jǰá:ɣatca
ǰVVV > ǰ:VV(V)	pǰzduhami > pá:sxam

Poleg nevtralizacije pa pozna govor Žirovske kotline tudi navzkrižno metatonijo, do katere je prišlo v predzadnjem zlogu in ki povzroči, da dobijo besede z izvorno akutskim tonemom cirkumfleksnega in besede z izvorno cirkumfleksnim tonemom akutskega (Stanonik 1977: 295–299). Primer tega pojava v okviru ene paradigme je im. ed. kr̩á:wa in orod. ed. s kr̩á:wa.

[V]ǰV > [V]ǰ:V	polěno > pal̩ɛ:n
ǰV > ǰ:V	mǰčka > má:čka

V zadnjem zlogu pa pride do sovpada akutskega in cirkumfleksnega tonema v cirkumfleksni tonem. V primeru izvorno cirkumfleksnega tonema mora biti beseda enozložna, sicer pride do umika naglasa (gl. pod točko 1.1). Moji zadnji terenski posnetki so pokazali, da pride do umika naglasa v zvezah klitika in enozložnica samo z izvorno cirkumfektiranih zlogov, tako dobimo opozicijo za ur̩à:t proti do ur̩à:t. Prav tako ne pride do umika naglasa v dvo- ali večzložnicah z izvorno akutom na dolžini v zadnjem zlogu, npr. j̩unà:k < junák. To dejstvo bo pomembno za določanje relativne kronologije pojavov.

ǰ > ǰ:	grěh > ɣr̩ɛ:x
ǰ̂ > ǰ̂:	nōč > n̩ɔ:č
Vǰ > Vǰ:	kováč > kawà:č

⁸ Tak opis v Stanonik (1977: 297) je nekoliko zavajajoč, predvsem trditev »različni tonemi nastopajo le v zadnjem in predzadnjem zlogu« (Stanonik, ib.), saj bi potemtakem sklepali, da se s predpredzadnjih cirkumfektiranih zlogov naglas ne umakne, proti čemur pričajo oblike 'kapu:ǰema, z 'abl̩ɛ:kam, vendar pa v tem primeru težko izključimo analogijo; moje domneve o obstoju tega tipa naglasa v štirizložnicah je potrdila tudi avtorica sama – za vso pomoč in za poročanje stanja v govoru se ji na tem mestu iskreno zahvaljujem.

⁹ O tem se strinja tudi Stanonikova.

V-Ů > V-Ů: *do dvěh > da dvè:x*

V-Ů̂ > 'V-Ů̂:   *že nōč > 'že nō:č*

Enozložnice z izvorno akutom na kračini ostanejo kratke in naglašene, saj naglas nima možnosti umika, npr. *'brat*, *'kap*, *'krax*. Čeprav v Stanonik (1977) pojav ni opisan, pa se v zvezah s proklitiko naglas umakne tudi v teh primerih, *'na kap*. Če vsebuje zlog v proklitiki *e* in *o*, ta kljub temu ostane kratek in ne dobi akutskega tonema, *'pa krax*.

Ů > 'V   *krùh > 'krax*

V-Ů > 'V-V   *po krùh > 'pa krax*

Tako smo, povzeto po Stanonik (1977) in dopolnjeno s terenskim stanjem, dobili vrsto naglasnih pojavov, do katerih je prišlo od splošnoslovenskega do žirovskega naglasnega sistema. V naslednjem poglavju jih bom poskusil časovno razvrstiti.

2 Relativna kronologija

2.1 Umik naglasa z izvorno zaprtega končnega dolgega cirkumfektiranega zloga se je zgodil pred navzkrižno metatonijo v predzadnjem zlogu, kar dokazujejo primeri, kot je *palè:n*. Če bi namreč v *polěno* najprej prišlo do metatonije, bi dobili **palè:n(o)*, nato pa bi moralo priti do umika naglasa s cirkumfektiranega zloga in nastanka ponaglasnih dolžin, kar bi dalo **'palè:no*. Prav tako bi iz *večēr* in rod. ed. *večēra* po metatoniji dobili **večīér* in **večīē:ra*, do umika naglasa s cirkumfektiranega zloga pa posledično ne bi moglo priti, saj bi imeli že akutski tonem. Zgornji primeri tako dokazujejo, da je najprej prišlo do umika naglasa, šele nato do metatonije, tako je oblika *polěno* ohranila iktus na akutiranem zlogu, kar je šele kasneje po metatoniji dalo *palè:n*; pri *večēr* in rod. ed. *večēra* pa po je umiku cirkumfleksa najprej dalo *'večīér* in **'večīē:ra*.¹⁰

Seveda bi lahko temu nasprotovali in trdili, da je do metatonije prišlo pred umikom naglasa, če bi privzeli, da se umik zgodi z akutiranih in ne s cirkumfektiranih zlogov¹¹ ter se zaključí do umika naglasa na *e* in *o*.¹² Glavni argument za trditev, da je ta možnost manj verjetna, je arealni in tipološki. Težko bi namreč govor, ki že izvede umik naglasa s končnih odprtih cirkumfektiranih zlogov, kar je tudi arealno širše,¹³ naenkrat začel umikati naglas z akutiranih zlogov. Poleg tega bi morali metatonijo predvideti za zadnji in predzadnji zlog, pri čemer bi kasneje v zadnjem zlogu prišlo do sovpada v cirkumfleksni tonem.

¹⁰ Pojasnilo, zakaj navajam rekonstruirano obliko s cirkumfektirano ponaglasno dolžino, sledi v spodnjem razdelku.

¹¹ Tako bi *polěno* po metatoniji dalo **palè:n*, naglas pa se ne bi umikal, ker bi dobili cirkumfleksni tonem; *večēr* in rod. ed. *večēra* bi po metatoniji v zadnjem in predzadnjem zlogu dalo **večīér* in **večīē:ra*, naglas bi se z akutiranega zloga umaknil v **'večīér* in *'večīē:ra*, po sovpadu v cirkumfleksni tonem v zadnjem zlogu pa bi dobili še *'večīér*.

¹² Predpostavljani umik naglasa z akutiranih zlogov bi moral biti zaključen do umika naglasa na *e* in *o*, sicer bi se naglas umaknil tudi z umičnonaglašeni zlogov, kar bi pomenilo, da bi *pětelin > peté:lŋ > *peté:lŋ*, kar pa se ne zgodi.

¹³ Ta naglasni umik poleg poljanskega narečja v rovtarski narečni skupini pozna še črnovrško narečje.

Na tem mestu moramo časovno umestiti tudi pojav, ki sicer zadeva kratki vokalizem,¹⁴ a je tesno povezan z zgoraj opisanim naglasnim umikom, in sicer umik naglasa s končnih, zlasti odprtih dolgih cirkumfektiranih zlogov tipa *'aku*. Upravičeno lahko domnevamo, da je ta naglasni umik najstarejši, saj do njega pride na širšem območju, in sicer ga pozna še črnovrško narečje rovtarske narečne skupine. Po valovni teoriji je namreč tisto, kar je širše, starejše. Tendenca umikanja naglasa s cirkumfektiranega zloga se tako v poljanskem narečju razširi še na cirkumfleks v pokritem izglasju in na medglasni cirkumfleks, zajame torej vse cirkumfektirane zloge, razen edinih in prvih zlogov fonetične besede, ko umik naglasa ni možen. Tudi ker je to poljanska inovacija, lahko z gotovostjo sklepamo, da je mlajša od umika naglasa tipa *'aku*. Poleg tega je znak, da je umik naglasa z odprtih končnih cirkumfektiranih zlogov starejši od umika naglasa z zaprtih in medglasnih cirkumfektiranih zlogov tudi dejstvo, da se v prvem primeru prvotno naglašeni zlog skrajša,¹⁵ medtem ko pri drugem naglasnem umiku prvotno naglašeni zlog ostane dolg in ohrani tonski potek.

2.2 Če torej predpostavimo tipološko verjetnejšo razlago, da se naglas umika s cirkumfektiranih, in ne z akutiranih zlogov, moramo postaviti delovanje navzkrižne metatonije na drugo mesto po časovnem zaporedju. Tako iz im. ed. *kráva* dobimo *krà:wa*, iz or. ed. *s krávo* pa *s krá:wa*. Pri tem je zanimiva predvsem opozicija, ki nastane na ponaglasni dolžini; ta ima cirkumfleksni tonem v zadnjem in predpredzadnjem zlogu in akutskega v predzadnjem.¹⁶ Taka razvrstitev je možna le, če je do navzkrižne metatonije prišlo tudi na tonemih ponaglasnih dolžin. Tako sta iz *večêr* in rod. ed. *večêra* po umiku naglasa nastali obliki *večiê:r* in **večiê:ra*, nato pa je prišlo do navzkrižne metatonije v predzadnjih zlogih, zaradi česar dobimo regularno akutski tonem v rod. ed. *večiê:ra*. Tudi besede z izvorno cirkumfektiranim predpredzadnjim zlogom, v katerih pride do umika naglasa, kažejo na to, da je do metatonije prišlo samo v predzadnjem zlogu, saj izkazujejo cirkumfleksni tonem,¹⁷ prim. *'kapù:jema*. V zadnjem zlogu do metatonije najverjetneje ne pride, ni pa je mogoče izključiti. Tako bi lahko teoretično *nôč* > **nò:č*¹⁸ in šele nato po sovpadu v zadnjem zlogu v *nò:č*, saj je do umika naglasa s cirkumfektiranih zlogov prišlo že prej in bi tudi v zvezah s proklitikami dobili *že nôč* > **že nò:č*, nato po metatoniji **že nò:č*, po sovpadu pa *že nò:č*.

¹⁴ Umičnonaglašeni zlog je kratek.

¹⁵ Če bi v tem primeru predvidevali skrajšanje cirkumfleksa pred umikom naglasa, bi pomenilo, da bi ti zlogi sovpadli s po Ramovšu (1929) že cirkumfektiranimi zlogi iz izvorno končnih kratkih akutiranih zlogov, ki bi potemtakem tudi morali izvesti umik naglasa, kar pa se ne zgodi oz. se zgodi kasneje in z različnim izidom; predvidevati v teh primerih dva akustično različna tonema, pri čemer bi se v enem primeru naglas umikal, v drugem pa ne, je metodološko manj upravičeno, saj bi morali predpostavljati minimalno akustično razliko.

¹⁶ Da so pojavi na ponaglasnih dolžinah podobni pojavom pri ostalih naglasih, ugotovi že Stanonikova (1977: 299): »Tonemska nasprotja ponaglasnih dolžin se pojavljajo po dokaj podobnem načelu kot pri naglasih.«

¹⁷ O tem gl. točko 1.2.

¹⁸ Izvorno akutirani zadnji zlogi bi po metatoniji dali cirkumfleksni tonem, ki bi skupaj z akutskim nato sovpadel v cirkumfleksnega, npr. *kováč* po metatoniji > *kawà:č*, po sovpadu > *kawà:č*.

Ne glede na to, ali predpostavimo delovanje metatonije v zadnjem zlogu ali ne, dobimo tudi zaradi sovpada regularno cirkumfleksni tonem ponaglasne dolžine v zadnjem zlogu, npr. *ʷečìè:r*. Do metatonije je torej moralo priti tudi na ponaglasnih dolžinah, da se je lahko vzpostavilo tonemsko nasprotje ponaglasnih dolžin glede na položaj v besedi, ki kasneje postane tudi pomensko razločevalno.

Do umika naglasa s cirkumfektiranih zlogov in metatonije v predzadnjem zlogu seveda pride še pred popolno redukcijo izglasnih samoglasnikov, saj bi sicer daj. ed. *xčìé:r* izkazoval cirkumfleksni tonem zaradi pozicije v zadnjem zlogu, pri tem pa do metatonije ne bi prišlo oz. bi prišlo do sovpada v zadnjem zlogu. Prav tako mora priti do metatonije ponaglasnih dolžin pred popolno redukcijo izglasnih samoglasnikov, saj bi sicer ne dobili opozicije, ki v predzadnjem zlogu izkazuje akutski tonem, temveč bi pričakovali im. ed. *ʷečìè:r*, rod. ed. *ʷečìé:ra* in daj. ed. **ʷečìè:r* namesto *ʷečìé:r*.

2.3 Sovpad akutskega in cirkumfleksnega tonema v zadnjem zlogu je zagotovo kasnejši od umika naglasa z zaprtih končnih in sredinskih cirkumfektiranih zlogov. To dokazuje na eni strani primer *kováč > kawà:č*. Če bi bil namreč sovpad starejši, bi dobili *kováč > kawà:č*, nato pa bi prišlo do umika naglasa in bi dobili **kawà:č*. Po drugi strani opozicijo naglasnega umika ali neumika poznajo tudi zveze s proklitikami, pri čemer se naglas na proklitiko umakne le z izvorno cirkumfektiranih enozložnic, z izvorno akutiranih pa ne. Od tod opozicija *ʷa ɥrà:t* in *do ɥrà:t*, ki je zanimiva tudi s sinhronega vidika. Enozložnice z dolgim samoglasnikom so tako v govoru Žirovske kotline lahko akutirane, npr. daj. ed. *xčìé:r*, ali cirkumfektirane, npr. *ɥrè:x* in *nò:č*, pri čemer nekatere cirkumfektirane enozložnice, ki so sinhrono popolnoma nepredvidljive, zahtevajo umik naglasa na proklitiko, druge pa ne, npr. *že ɥrè:x : ʷa nò:č*.

2.4 Da je metatonija do umika naglasa s končne kračine na *e* in *o* že zaključena, pričajo oblike tipa *žé:na*, ki izkazujejo akutski tonem. Manj verjetno je namreč, da bi z izvorno akutiranih končnih kračin umičnonaglašena *e* in *o* postala cirkumfektirana, in šele nato po metatoniji akutirana. Naravo tega naglasnega umika namreč opiše Ramovš (1950: 18) in predvideva, da se umik naglasa zgodi z že cirkumfektirane izglasne kračine, »ki je prenašala intenzitetni višek čedalje bolj na začetek zloga« (Ramovš, ib.), po premiku dobimo kratka akutirana *è* in *ò* (Ramovš 1929: 50), umičnonaglašena medglasna kračina pa se nato začne daljšati (Ramovš 1950: 21), kar v večini narečij povzroči nastanek akutskega tonema na dolžini. Tudi za govor Žirovske kotline lahko upravičeno predpostavljamo, da je sledil splošnoslovenskim razvojnim tendencam naglasa in po podaljšanju razvil akutski tonem, kar pomeni, da je ta naglasni umik kasnejši od metatonije; na poznost umika naglasa na *e* in *o* kaže tudi dejstvo, da je *o* že reduciran v *a*,¹⁹ in pa areal, prim. ohranjene kračine v cerkljanskem in horjulskem narečju. Tako se relativna kronologija naglasnih pojavov poveže tudi z geografsko razporejenostjo narečij. Zgodnji umik naglasa s cirkumfektiranega zloga

¹⁹ Do prednaglasnega akanja je torej prišlo že pred umikom naglasa na *e* in *o*. Govor sicer pozna tudi akanje v kratkih naglašanih zlogih, *kaš < kòš*, v dolgih pa ne, torej je moralo priti do akanja še preden se umičnonaglašena medglasna kračina začne daljšati.

tipa *'aku* si poljansko narečje deli s črnovrškim, poznost umika naglasa s končnih kračin na *e* in *o* pa s cerkljanskim in horjulskim narečjem.

Časovnega razmerja med umikom naglasa s končnih kračin na *e* in *o* ter sovpadom v cirkumfleks v zadnjem zlogu ne moremo ugotoviti, saj je prvi pojav vezan na kratki vokalizem, drugi pa na dolgega. Za ugotavljanje zaključka delovanja sovpada pa je ključnega pomena opozicija *kà:nc* in *ká:sc*. Tu se je s končne kračine naglas umaknil na *e* in *o*, polglasnik v zadnjem zlogu se je tako znašel v fonetično šibkem položaju. Cirkumfleksni tonem v besedah na *-nəc* je nastal, ker je polglasnik ob zvočniku prej onemel kot v drugih položajih, zato je beseda postala enozložna in to še takrat, ko je prišlo do sovpada tonemov v zadnjem zlogu. Polglasnik v *ká:sc*, *é:n* 'eden' se je zaradi položaja obdržal dlje, torej do takrat, ko je sovpad v zadnjih zlogih že zaključen, sicer bi tudi v tem primeru imeli cirkumfleks. Seveda bi bil argument ničn, če bi predpostavili zgodnejšo redukcijo le v sekvencah *-nəc*, in ne tudi ob ostalih zvočnikih. Stanonik (1977: 298) namreč za cirkumfektirano naglašena umična *e* in *o* navaja le primere na *-nəc*, medtem ko po mojih podatkih²⁰ cirkumfleksni tonem izkazujejo vsaj še besede na *-rəc*, čeprav so primeri redki, npr. *nà:rc*, *ná:rcə*, *kà:rc*, *ká:rcə*, *škà:rc*, *šká:rcə*. Za ostala zvočnika primerov še nisem našel. Proti tej razlagi bi pričale oblike z izvorno cirkumfektiranim predzadnjim zlogom, ki je hkrati tudi zadnji zlog, ki po metatoniji izkazujejo akutski tonem, hkrati pa se končujejo na *-r/nəc*. Pričakovali bi namreč cirkumfleksni tonem, saj bi besede po onemitvi polglasnika v času delovanja sovpada postale enozložne, npr. *člé:nk*. Vendar pa se v tej besedi polglasnik pojavlja v sekvenci *-nək*, kar bi dalo *-ŋk*, ki pa je v izglasju teže izgovorljiv sklop in je morda to razlog, da se je polglasnik na tem mestu ohranil dlje. Poleg tega se zdi, da je beseda mlajša in je prišla v govor kasneje po modelu drugih besed z izvorno cirkumfektiranim predzadnjim zlogom. Tudi druge besede s takim naglasom, npr. *bô:rc*, se zdijo mlajšega izvora.

Da je sovpad akuta in cirkumfleksa v zadnjem zlogu mlajši pojav od redukcije polglasnika v izglasni sekvenci *-r/nəc* in starejši od popolne redukcije izglasnega polglasnika drugod ter izglasnih visokih samoglasnikov, izkazujejo besede z izvorno cirkumfleksnim tonemom, ki so po metatoniji dobile akutski tonem, npr. *ô:sk* 'vosek', *yuó:pc*, *ô:čk* 'oček', *xčíé:r* (daj. ed.), ki bi sicer morale izkazovati cirkumfleksni tonem. Zmedo pa povzročajo meni nerazložljive oblike, npr. *ô:us* 'oves' in *člô:uk* ter *bà:šč*, *nà:šč*. Prva dva primera sta še razložljiva z zgodnejšo redukcijo, vsaj v zadnjih dveh pa bi pričakovali akutski tonem. Tudi če predpostavimo možnost poznejšega umika naglasa v nekaterih besedah, o katerem prim. Ramovš (1929), ne moremo razložiti cirkumfleksnega tonema. Očitno je torej, da prihaja v besedah, ki so že zgodaj postale enozložne, do mnogih nepričakovanih razvojev, kar bo treba razlagati z analogijami ali drugimi glasovnimi posebnostmi oz. z dejstvom, da so nekatere besede v govor prišle kasneje. Pogostost anomalij pa vsekakor kaže, da sta bila sovpad akutiranih in cirkumfektiranih zadnjih zlogov ter onemitev polglasnika časovno zelo blizu.

²⁰ O tem sem se pogovarjal tudi z avtorico, ki je moja domnevo potrdila, prav tako Greenberg (1987: 183) govori o cirkumfleksu v enozložnicah po reducirani pripioni *-əc*, vendar ne navede nobenih dokazov in ne omeji pripone na *-r/nəc*, kar je pomanjkljivo, saj bi sicer tudi *ká:sc* izkazoval cirkumfleksni tonem.

2.5 Po vzoru tistih govorov, ki poznajo umičnonaglašena *e* in *o*, umika naglasa na prednaglasni polglasnik pa še ne izvedejo, lahko umik naglasa v govoru Žirovske kotline s končnih kračin tipa *'mayla* in *'šerak* postavimo za umik naglasa na *e* in *o*, ali pa je prišlo do naglasnih umikov vsaj istočasno, vsekakor pa je manj gotova domneva, da bi bil umik naglasa tipa *'mayla* in *'šerak* zgodnejši, saj vsi govori, ki ne izkazujejo umika naglasa na *e* in *o*, prav tako ohranjajo oksitonirane oblike tipa *məglā*. To časovno zaporedje postavi Ramovš (1929: 59–60) tudi za ostale govore, ki poznajo oba umika naglasa. Umičnonaglašeni zlog v besedah tipa *'mayla* in *'šerak* v Žirovskem govoru ostane kratek. Dalje se ta tendenca razširi tudi na zveze enozložnic s proklitikami, tako dobimo *pa krax*; ta naglasni umik je gotovo mlajši od tistega na *e* in *o*, saj umičnonaglašeni zlog ostane kratek, tudi če vsebuje *e* in *o*, sicer bi namreč pričakovali umik naglasa na *e* in *o* ter podaljšavo in posledično nastanek akutskega tonema, **pá: krax*,²¹ zato lahko upravičeno sklepamo, da je umik naglasa na proklitiko deloval sočasno z umikom naglasa na polglasnik oz. nadkračino ali pa celo kasneje, tipološko se namreč prekobesedni umiki naglasa lahko zgodijo kasneje od znotrajbesednih.

2.6 Nevtralizacijo v predpredzadnjem zlogu in v zlogih, ki so naglašeni še bolj proti začetku besede, je težko časovno uvrstiti. Vsekakor je do nje prišlo pred popolno redukcijo v izglasju, saj izkazujejo tako izvorno cirkumfektirani kot izvorno akutirani zlogi, ko pridejo po redukciji v zadnji ali predzadnji zlog, akutski tonem. Če bi se namreč nevtralizacija zgodila pred popolno redukcijo v izglasju, bi pričakovali tonemsko opozicijo v tistih besedah, v katerih bi po redukciji naglašeni zlog prišel v predzadnji ali zadnji besedni zlog. V Stanonik (1977) sicer ni opisano, da je prišlo do umika naglasa tudi s cirkumfektiranih predpredzadnjih zlogov, vendar je poleg *'kapù:jem* tudi 1. os. mn. *'kapù:jema*, *'ablé:ka*, or. ed. z *'ablé:kam*. Oblike so lahko naglašene analoško po trizložnicah iste paradigme, vendar bi bilo tako stanje lahko tudi indic za predpostavko, da je nevtralizacija kasnejša od umika naglasa s cirkumfektiranih zlogov, sploh ker govor Žirovske kotline v svojem naglasnem sistemu ne izkazuje veliko analogij. Če bi namreč do nevtralizacije predpredzadnjih zlogov prišlo pred umikom naglasa s cirkumfektiranih zlogov, bi pričakovali oblike **kapù:jema* in **z ablé:kam*.

2.7 Zanimiv je tudi način, kako govor Žirovske kotline sprejema novejšo besede v svoj naglasni sistem. Te namreč prav tako kažejo umik naglasa s cirkumfektiranega zloga in nastanek ponaglasne dolžine, npr. *tele'vizi:ja*, *pa'mara:nča*, kar pa je analoški pojav, nastal po inerciji na tipološko značilnost naglasnega sistema.

3 Drugi modeli

Zdi se, da Greenberg (2003: 246) vidi žirovske naglasne pojave nekoliko drugače. Začetek spreminjanja žirovskega sistema opiše drugače, kot je to storjeno v zgornjem poskusu relativne kronologije. Po njegovem mnenju akutirani zlogi postanejo cirkumfektirani, v cirkumfektiranih pa, da bi se preprečil sovpad z novimi cirkumfektiranimi zlogi, pride hkrati do umika naglasnega mesta za en zlog proti začetku besede,²² pri

²¹ Razlog, da primer ne izkazuje akutirane proklitike, bi lahko bil tudi v specifičnosti zvez s proklitikami.

²² Tako opiše stanje Greenberg (2003: 246): »[I]n original rising stressed words, the high tone moved one mora towards the syllable onset; at the same time, original falling tone stress

čemer prvotno naglašeni zlogi ohranijo cirkumfleksni tonem. Posledično naj pravzaprav do navzkrižne metatonije sploh ne bi prišlo, temveč je predpostavljena le metatonija akutiranih zlogov. Avtor sicer primera $\hat{V}V > \acute{V}:V$ ne razlaga, v smislu njegove širše razlage pa bi domnevali, da cirkumfektirani zlog dobi akutski tonem, ker se naglas ne more umakniti na zlog proti začetku besede. Posledično bi morali predvidevati tudi $\hat{V} > \acute{V}$ in $\hat{V}VV > \acute{V}VV$, kar pa zaradi sovpadov in nevtralizacije ne bi bilo več razvidno. Razlaga je sicer sprejemljiva, vendar pa s predpostavko, da je do metatonije prišlo le na izvorno akutiranih zlogih, ne moremo razložiti akutskega tonema ponaglasne dolžine v predzadnjem in cirkumfleksnega tonema v zadnjem in predpredzadnjem²³ zlogu, oz. avtor netočno navaja, da so predzadnji zlogi akutski tonem dobili po onemitvi končnega samoglasnika²⁴ in s tem pojav postavi v čas po redukciji, kar pomeni lahko tudi v 20. stoletje. Če bi akutirane ponaglasne dolžine nastale res šele po onemitvi samoglasnika v zadnjem zlogu, ne bi dobili oblik z akutiranim zlogom in sledečim polnim samoglasnikom, kot so *'večié:ra*, *'imié:na*, *'pepié:la*, *'yaluó:bi*, *'paléna* itd. Četudi bi *'večié:ra* razlagali iz daj. ed. *'večiér* po onemitvi *-u*, pri čemer bi se akutski tonem analoško prenesel v odvisne sklonе, ne bi po tem vzorcu mogli razložiti oblike, kot je *'kašá:ra*. Oblike kot *'kapù:zema* najverjetneje s cirkumfektirano ponaglasno dolžino prav tako pričajo v prid tezi, da je do metatonije prišlo na ponaglasnih dolžinah, in sicer do navzkrižne metatonije ter samo v drugem zlogu.

Drugih pojavov Greenberg časovno ne uvršča. Četudi bi privzeli njegovo razlago, sta umik naglasa s končnih kračin na *e* in *o* ter umik naglasa s končnih kračin na polglasnik tipa *'maɣla* kasnejša od metatonije in umika naglasa s cirkumfektiranih zlogov, saj bi sicer metatonija novonastali akutski tonem spremenila v cirkumfleksnega. Poleg tega je tudi po tej razlagi moč sklepati, da je do umika naglasa s končnih, odprtih cirkumfektiranih zlogov tipa *'aku* prišlo pred ostalimi pojavi. Tudi časovna zamejitev sovpada v zadnjem zlogu bi ustrezala moji razlagi, da je sovpad kasnejši od umika naglasa s končnih in medglasnih cirkumfektiranih zlogov in starejši od redukcije polglasnika v nenaglašeni sekvencah, različnih od *-r/nəc*. Če bi namreč do sovpada prišlo pred umikom naglasa, bi postali vsi končni zlogi, tudi izvorno akutirani, cirkumfektirani, kot taki pa bi morali kasneje, po Greenbergovi razlagi, umakniti naglas, da bi preprečili sovpad z metatoniranimi izvorno akutiranimi zlogi; to se ne zgodi, torej je sovpad mlajši od umika naglasa. Za razlago, zakaj je sovpad starejši od redukcije polglasnika v nenaglašeni sekvencah, različnih od *-r/nəc*, gl. točko 2.4.

Pravzaprav se modela razlikujeta le v zaporedju in lastnostih delovanja metatonije ter umika naglasa z zaprtih izglasnih cirkumfektiranih zlogov in z medglasnih dolgih cirkumfektiranih zlogov ter v razlagi nastanka tonemskih opozicij ponaglasnih dolžin. Časovno zaporedje delovanja drugih pojavov pa tudi Greenbergova razlaga dopušča enako kot moja.

---

became reanalyzed as rising stress in the preceding syllable as a means of avoiding merger with the »new« falling stress.«

²³ Za podrobnosti o tem gl. 1.1 in 2.6.

²⁴ »[S]tressed syllables preceding final elided vowels become rising, e.g., *'kákó:f* 'hen (GEN. SG)« (Greenberg 2003: 246).

4 Relativna kronologija žirovskih naglasnih pojavov v primerjavi s slovensko relativno kronologijo

Naglasne pojave v govoru Žirovske kotline je absolutnokronološko težko umestiti, vsekakor so vsi pojavi starejši od popolne redukcije polglasnika in visokih samoglasnikov v izglasju, vendar tudi ni jasno, kdaj natančno je do redukcije prišlo. Govor Žirovske kotline izkazuje vse splošnoslovenske naglasne pojave do razpada slovenščine na narečja. Poleg tega pozna umik naglasa z odprtih končnih dolgih cirkumfektiranih zlogov tipa *'aku*, ki ga Ramovš (1950) umešča najprej v 18. stoletje. Ramovš (ib.) sicer postavlja umik naglasa na *e* in *o* v govorih, ki so ga med prvimi izvedli, že v čas 15. stoletja, različna narečja pa ta naglasni umik izvedejo časovno zelo različno. Kot je pokazala zgornja relativna kronologija, je govor žirovske kotline umik naglasa na *e* in *o* izvedel po umiku tipa *'aku*, kar pomeni v času po 18. stoletju. Poleg tega je govor med umikom naglasa s končnega cirkumfleksa in umikom naglasa na *e* in *o*, ki ju pozna več govorov, izvedel še umik z medglasnih in končnih zaprtih cirkumfektiranih zlogov ter navzkrižno metatonijo v predzadnjem zlogu, kar je inovacija poljanskega narečja oz. govora Žirovske kotline. Časovno obdobje, ki je bilo potrebno, da je do teh sprememb prišlo, je nemogoče oceniti, vsekakor pa lahko upravičeno sklepamo, da je umik naglasa s končnih kračin na *e* in *o* še nekoliko kasnejši od 18. stoletja. Najverjetneje je umik naglasa s končnih kračin na prednaglasni polglasnik oz. nadkračino še nekoliko kasnejši. Z upoštevanjem Ramovševe zamejitve umika naglasa tipa *'aku* tako dobimo grobo časovno predstavo delovanja pojavov. Očitno je govor Žirovske kotline dolgo časa ohranjal konzervativen naglasni sistem, torej splošnoslovenskega brez sprememb, vsaj od razpada na narečja do 18. stol., nato pa se je na širšem področju, ki zajema še črnovrško narečje, naglas s končnih cirkumfektiranih zlogov začel umikati. Tendenca se nato v poljanskem narečju oz. v govoru Žirovske kotline razširi še na druge cirkumfektirane zloge, kar pomeni, da govor ni več dopuščal naglašanih cirkumfektiranih zlogov, in kar povzroči nastanek ponaglasnih dolžin; tako dobi govor vedno bolj specifično naglasno podobo. Vzrok za delovanje navzkrižne metatonije bi lahko videli prav v primerih, ko je bil cirkumfektiran prvi besedni zlog in ni bilo možnosti za naglasni umik, kar pomeni tudi odsotnost proklitik. Zaradi tendence odpravljanja naglašanih cirkumfektiranih zlogov bi govor v primerih, ko umik naglasa pač ni bil možen, izvedel metatonijo cirkumfleksa v akut, to pa bi dalje povzročilo reakcijo, in sicer metatonijo akuta v cirkumfleks. Delovanje metatonije se je na neki točki moralo razširiti tudi na ponaglasne dolžine, da dobimo opozicijo *'večîè:r* in *'večîé:ra*. Glavni argument proti tej tezi je, da je verjetno do metatonije prišlo samo v predzadnjem zlogu, po zgornji razlagi pa bi do metatonije moralo priti tudi v primerih, ko se naglas s cirkumfleksa ni mogel umakniti v enozložnicah in v trizložnicah. Vendar pa metatonije ne moremo omejiti na predzadnji zlog, saj v zadnjem zlogu pride do sovpada tonemov, ki neposredne dokaze zabriše, kar pomeni, da bi teoretično lahko predpostavljali $\hat{V} > \acute{V}$ in po sovpadu $> \grave{V}$: ter $\acute{V} > \grave{V}$: in po sovpadu $> \grave{V}$:, saj je umik naglasa do takrat že zaključen. Po tem vzorcu bi razlagali obliko *'večîè:r* s sovpadom akuta in cirkumfleksa, ki bi v zadnjem zlogu deloval tudi na ponaglasne dolžine $< *'večîé:r < *'večîè:r < večêr$. Prav tako bi do metatonije teoretično lahko prišlo tudi v tri- ali večzložnicah, saj se tudi v teh primerih vmesna stopnja zaradi nevtralizacije zabriše, tako bi bilo $\hat{V}V[V] > \acute{V}:VV[V]$

in po nevtralizaciji > $\acute{V}$:VV[V]; $\acute{V}$ VV[V] > $\acute{V}$:VV[V] in po nevtralizaciji > $\acute{V}$:VV[V]. Tako bi teoretično do metatonije lahko prišlo v vseh zlogih, kar bi potrdilo zgornjo razlago njenega vzroka. Vendar pa bi potem morali oblike kot *'kapù:ijema* razlagati z analogijo po edninskih oblikah oz. z *'ablê:kam* po ostalih sklonih, kljub temu pa bi bil v teh primerih cirkumfleksni tonem nepričakovan; če bi namreč do metatonije prišlo tudi na ponaglasnih dolžinah predpredzadnjih zlogov, bi tako kot v predzadnjem zlogu pričakovali akustski tonem. Dalje bi morali torej izključiti delovanje metatonije ponaglasnih dolžin v predpredzadnjem zlogu, kar bi sicer lahko utemeljevali z dejstvom, da so v tem obdobju tonemi na predpredzadnjih zlogih že šibkejši, sploh ker gre za ponaglasne dolžine, ki naj bi bile že kot take šibkejše, kar bi lahko preprečilo delovanje metatonije, a je tako izvajanje najmanj vprašljivo.

Čeprav obstaja torej teoretična možnost, da bi do metatonije prišlo v vseh besednih zlogih, pa je neupravičeno z gotovostjo predpostavljati pojav, ki je sicer možen, a so dokazi zanj zabrisani, na podlagi teoretičnega izvajanja drugega pojava. Razlaga vzrokov za delovanje metatonije tako čaka na druge indice o njenem delovanju, ki jo bodo potrdili ali ovrgli.

Naslednji pojav, ki ga govor Žirovske kotline izkazuje, je umik naglasa na *e* in *o*, ki je, glede na to, da prvi govori ta naglasni umik izvedejo že okrog 15. stoletja, relativno pozen. Poznost je, kot že rečeno, arealna, vendar pa je možnost, da je v sosednjih govorih do umika naglasa prišlo popolnoma neodvisno, velika, sploh ker so naglasni sistemi že različni in so v govoru Žirovske kotline še edini končni naglašeni zlogi v tem obdobju pred popolno redukcijo prav izvorno kratki akutirani in dolgi novoakutirani. Po tendenci splošnega umikanja naglasa z zadnjih zlogov v govoru bi bile tako lahko neodvisno odpravljene tudi oksitonirane oblike z izvorno akutom na kračini. Besede z izvorno končnimi dolgimi novoakutirani zlogi ostanejo končno naglašene do danes. Umik naglasa se razširi še na prednaglasni polglasnik in nadkračino. Tesno povezanost besed s proklitikami v govoru dokazujejo še primeri kot *'pa krax*.

Vsi naglasni umiki tako povzročijo koncentracijo prozodičnega dogajanja na drugem zlogu, s tem pa tudi intenzitetnega viška, hkrati pa kažejo tonemsko ošibitev zadnjega zloga, kar je pogost pojav slovenskih govorov. To dalje vodi k redukciji polglasnika in visokih samoglasnikov v zadnjem zlogu, ki se zgodi v sklopu širše vokalne redukcije in je očitno relativno pozna. Upoštevajoč čas, ki je potreben, da se vsi pojavi zgodijo pred redukcijo, jo lahko uvrstimo v čas precej kasneje od 18. stoletja. Redukcija tako povzroči vrsto novih prozodičnih možnosti. Tonemska nasprotja so po novem možna tudi v zadnjem zlogu, tonem ponaglasnih dolžin pa postane pomenško razločevalen. Tudi v predpredzadnjem zlogu so očitno možna tonemska nasprotja, prim. *'kapù:ijema*. Vse te tendence in pojavi od splošnoslovenskega do današnjega stanja so oblikovali naglasni sistem govora Žirovske kotline, ki kaže na vrsto razvojnih posebnosti, hkrati pa je moč opazovati tudi splošnoslovenske tendence razvoja naglasa. Vsekakor je govor s svojim naglasnim sistemom zanimiv tudi s tipološkega vidika, sinhrono namreč kaže številne posebnosti tako v odnosu do drugih narečij kot tudi do naglasnih sistemov drugih jezikov.

5 Sklep

5.1 Na podlagi argumentov pod točko 2 lahko z veliko verjetnostjo za naglasni sistem govora Žirovske kotline postavimo naslednjo relativno kronologijo:

1. Umik naglasa s končnih, zlasti odprtih dolgih cirkumflektiranih zlogov tipa *'aku*.
2. Umik naglasa z zaprtih izglasnih končnih dolgih cirkumflektiranih zlogov in z medglasnih dolgih cirkumflektiranih zlogov tipa *'večičè:r* ter nastanek ponaglasnih tonemskih dolžin.
3. a) Navzkrižna metatonija v predzadnjem zlogu, ki deluje tudi na nenaglašene tonemske dolžine.
 b) Sovpad akuta in cirkumfleksa v zadnjem zlogu v cirkumfleks, ki je mlajši od pojava pod točko 2 ter se zaključi do popolne redukcije visokih vokalov in polglasnika v izglasnih zlogih, različnih od *-r/nəc*, kar pomeni, da je do njega prišlo še po pojavu pod točko 4.
 c) Nevtralizacija v predpredzadnjem zlogu in v zlogih, ki so naglašeni še bolj proti začetku besede, pri čemer je ta pojav mlajši od pojava pod točko 2 in starejši od popolne redukcije v izglasju.
4. Umik naglasa s končnih kračin na *e* in *o*, podaljšanje vokala in nastanek akutiranih zlogov.
5. Umik naglasa s končnih kračin na polglasnik oz. nadkračino tipa *'mayla* in tipa *'šerak* in umik naglasa s končnih kračin na proklitiko.
6. Novejše besede s cirkumfleksnim tonemom, ki prihajajo v govor, dobijo analoški naglas po inerciji na tipološko značilnost naglasnega sistema.

5.2 Shematično prikazujem časovno zaporedje delovanja pojavov v spodnji razpredelnici:

VŶ > 'ŶV			
VŶC > 'VŶ:C VŶV > *'VŶ:V VŶVV > 'VŶ:V(V)			
[V]ŶV > [V]Ŷ:V ŶV > Ŷ:V *'VŶ:V > 'VŶ:V		Ŷ > Ŷ: Ŷ > Ŷ: VŶ > VŶ: V-Ŷ > V-Ŷ: V-Ŷ > 'V-Ŷ:	[V]ŶVV > [V]Ŷ:VV ŶVV > Ŷ:VV ŶVVV > Ŷ:VV(V) ŶVVV > Ŷ:VV(V)
e/oŶ > é:/ó:V			
ŶŶ > 'ŶV Ŷ-Ŷ > 'V-V			
Redukcija v izglasju	Redukcija ə v -r/ nəc		
	Popolna redukcija		

Bibliografija

- Marc L. Greenberg 1987: Prozodične možnosti v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih. *Slavistična revija* XXXV. 171–186.
- Marc L. Greenberg 2003: Word prosody in Slovene from a typological perspective. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 56/3. Berlin: Akademie Verlag. 234–251.
- Fran Ramovš 1929: O premiku akcenta v tipih zvezdã, ženã in maglã v slovenskem jeziku. *Lud slowiański* 1a. 48–61. V: *Zbrano delo*. Razprave in članki. Knj. 2. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1997.
- Fran Ramovš 1950: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. *Slavistična revija* III. 492–499. V: *Zbrano delo*. Razprave in članki. Knj. 2. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1997.
- Marija Stanonik 1977: Govor Žirovske kotline in njenega obrobja. *Slavistična revija* XXV/2–3. 293–309.

Prispelo novembra 2010, sprejeto januarja 2011

Received November 2010, accepted January 2011

Relativna kronologija naglasnih pojavov govora Žirovske kotline poljanskega narečja

Govor Žirovske kotline poljanskega narečja poleg že opisanih naglasnih pojavov izkazuje tudi nekatere posebnosti, ki jih prinaša zgornji prispevek, in sicer je ugotovljeno, da pride do umika naglasa tudi s predpredzadnjih cirkumflektiranih zlogov, kar pomeni, da dobimo tudi v teh položajih tonemsko nasprotje, dalje izkazuje govor posebnost v enozložnicah z dolgim vokalom, pri katerih pride do spremembe iktusa, če so bile izvorno cirkumflektirane, in ohranjajo naglasno mesto, če so bile akutirane. Prav tako pride do umika naglasa na proklitiko z izvorno kratkih akutiranih zlogov. Na podlagi teh in že opisanih pojavov prispevek prinaša naslednjo relativno kronologijo spreminjanja naglasnega sistema: 1. umik naglasa s končnih, zlasti odprtih dolgih cirkumflektiranih zlogov; 2. umik naglasa z zaprtih izglasnih končnih dolgih cirkumflektiranih zlogov in z medglasnih dolgih cirkumflektiranih zlogov; 3. a) navzkrižna metatonija v predzadnjem zlogu, b) sovpad akuta in cirkumfleksa v zadnjem zlogu v cirkumfleks, ki je mlajši od pojava pod točko 2 ter se zaključí do popolne redukcije visokih vokalov in polglasnika v izglasnih zlogih, različnih od *-r/nac*, c) nevtralizacija v predpredzadnjem zlogu in v zlogih, ki so naglašeni še bolj proti začetku besede, pri čemer je ta pojav mlajši od pojava pod točko 2 in starejši od popolne redukcije v izglasju; 4. umik naglasa s končnih kračin na *e* in *o*; 5. umik naglasa s končnih kračin na polglasnik oz. nadkračino in umik naglasa s končnih kračin na proklitiko. Obravnavane so tudi druge razlage, ki pa razen zaporedja točke 2 in 3. a) ter nastanka ponaglasnih dolžin dovoljujejo enako časovno zaporedje. V prispevku je dobljena kronologija umeščena tudi v širši kontekst razvoja naglasa slovenskega jezika, ki kaže, da je govor dolgo časa ohranjal konzervativen naglasni sistem, nato pa se je okrog 18. stol. zaradi umika naglasa s cirkumflektiranih zlogov začel hitro spreminjati. Razlaga vzrokov, ki so privedli do metatonije, je težavna, vendar pa je morda izvor njenega delovanja prav v cirkumflektiranih zlogih, ko umik naglasa ni bil možen. Poleg tega so podane tudi osvetlitve delovanja ostalih naglasnih pojavov, ki so povzročili tako specifično podobo naglasnega sistema govora Žirovske kotline.

The Relative Chronology of Word-Prosodic Phenomena in the Local Dialect of the Žiri Basin (Poljana Dialect)

The local dialect of the Žiri Basin within the Poljana dialect evinces several peculiarities in its structure and development, namely, it is noted that accent retraction can occur from antepenultimate circumflex syllables, from which it follows that in such positions there is a tonemic contrast. Moreover, the microdialect displays a peculiarity in long monosyllables, whereby the ictus changes if the syllables were originally circumflex and preserves the place of stress if they were acute. Thus a stress retraction occurs onto the proclitic from original short acute syllables. On the basis of this and the previously described phenomena, the paper presents the following relative chronology of the word-prosody system: 1. retraction from final, primarily open circumflex syllables; 2. retraction from closed final long circumflex syllables and from internal long circumflex syllables; 3. a) reciprocal metatony in the penultimate syllable, b) merger of the acute and circumflex in the final syllable in favor of

the circumflex, which is younger than the phenomenon in 2, and concludes with the complete reduction of high vowels and schwa in final syllables with the exception of *-r/nəc*, c) the neutralization in the antepenultimate syllable and in stressed syllables further to the left, whereby this phenomenon is younger than the phenomenon in 2 and older than full reduction in auslaut; 4. the retraction of stress from final short syllable onto *e* and *o*; 5. the retraction of stress from short final syllables onto a schwa or supershort vowel and the retraction of stress from final short syllables onto the proclitic. Other explanations are also considered, which, except for the chronology of 2 and 3. a) and the rise of post-tonic length, allow the same relative chronology. The paper also places the resulting chronology into the broader context of the development of Slovene word prosody, which demonstrates that the system maintained for a longer time a conservative accentual system, which around the eighteenth century, because of the retraction of stress from circumflex syllables, began to change rapidly. Though the explanation of the causes for metatony are difficult to establish, it is possible that its origin is to be found in the operation of circumflex syllables, where stress retraction was impossible. In addition, the paper illuminates the operation of the remaining prosodic phenomena that have led to the particular configuration of the accentual system of the Žiri Basin.

Ključne besede: relativna kronologija, govor Žirovske kotline, naglasoslovje
Keywords: Relative chronology, Žiri Basin microdialect, accentology

